

(Foto Cozewijn Bergentengauwen)

Het mondiale casino

De globalisering is het nieuwe kapitalisme

“Globalisering kent vurige voorstanders en al even vurige tegenstanders. Voor de ene betekent ze een zegen voor de mensheid; voor de andere een vloek.” Zo opent hoogleraar Philip Naert zijn bijdrage in het boek ‘Globalisering: zegen en vloek’. Wie hebben er gelijk? “De waarheid ligt wellicht in het midden”, meent Naert. Dat is een voor de hand liggend compromis dat tegenwoordig vaker verkondigd wordt. Maar de waarheid ligt helemaal niet in het midden, want de voor- en nadelen van ruim twintig jaar neoliberale globalisering zijn zeer ongelijk verdeeld. Terwijl de verschillende vormen van kapitaal internationaal alle ruimte krijgen, staan milieunormen en de sociale en democratische rechten van de grote meerderheid van de wereldbevolking onder druk.

ROBERT WENT

Globalisering is een omstreden containerbegrip, maar slechts weinigen ontkennen dat de wereldeconomie sinds eind jaren zeventig van de vorige eeuw grote veranderingen heeft ondergaan. Zo legden gedurende de naoorlogse ‘golden years of capitalism’ (1945-1974) nationale overheden het kapitaal aan banden, onder andere met een industriële politiek en door het beperken en controleren van grensoverschrijdend financieel verkeer. Hierdoor waren de mogelijkheden beperkt voor bedrijven om het land te verlaten (de ‘exit’-opties) op zoek naar hogere winsten. Dat is sinds midden jaren zeventig drastisch veranderd en de toenemende economische internationalisering sindsdien wordt globalisering of mondialisering genoemd.

Wereldwijd duiken dezelfde merken op op billboards.

Deze ontwikkeling omvat verschillende aspecten. Een van de belangrijkste ontwikkelingen is een sterke toename van het aantal werkelijk geïntegreerde mondiale markten voor goederen en diensten en vooral ook voor financiën, mogelijk gemaakt (dus niet veroorzaakt) door nieuwe informatie- en communicatietechnologieën. We zien daarnaast een sterk toenemend gewicht van multinationals in de wereldeconomie, zonder overigens mee te gaan met de veelgehoorde overdrijving dat grote ondernemingen tegenwoordig geen nationale wortels meer hebben en zich op elk gewenst moment naar elders in de wereld kunnen verplaatsen, oftewel ‘footloose’ zijn. De UNCTAD schat in haar World Investment Report 2001 dat de wereld ten minste 60.000 transnationale ondernemingen telt met zeker 800.000 buitenlandse filialen.

Op de derde plaats zien we een toename van regulerings- en bestuursproblemen (ook wel ‘governance’-problemen genoemd) op mondiaal niveau. Door de overheveling van beslissingen en bevoegdheden van nationale staten krijgen (veelal ondoorzichtige en ondemocratische) supranationale instellingen (G7, IMF, WTO, OESO) en regionale organisaties (EU, Mercosur, NAFTA) een veel groter gewicht. Deels in het kielzog van deze ontwikkelingen internationaliseren sociale bewegingen en pressiegroepen ook in toenemende mate hun analyses, campagnes en alternatieven.

De globalisering van neoliberaal macro-economisch beleid sinds de anti-Keynesiaanse ‘contrarevolutie’ in de economische wetenschap van eind jaren zeventig is een vierde aspect. In de huidige neoliberale wereld zijn monetaristische en neoklassieke paradigma’s dominant in internationale instituties en in de politieke hoofdstromen. Varianten van dezelfde recepten, zoals exportgeleide groei, minder sociale uitgaven, verkleining van de publieke sector, deregulering, flexibilisering, privatisering en prioriteit bij prijsstabiliteit, worden overal ter wereld gevolgd, of met behulp van internationale organisaties en financiële markten opgelegd.

Ten slotte is van belang dat al deze ontwikkelingen worden gefaciliteerd en versterkt door de dominante combinatie

van vrijhandel en vrij kapitaalverkeer. Dit internationale regiem, dat grote overeenkomsten vertoont met de jaren vóór de Eerste Wereldoorlog, beperkt de mogelijkheden voor nationale politieke keuzes, omdat gedereguleerde mondiale financiële markten de onvoorspelbaarheid van financiële stromen vergroten en financiële normen opleggen aan regeringen en ondernemingen.

Politieagent, rechter én jury van de wereldeconomie

Meestal worden alleen de internationalisering van handel en financiële stromen in beschouwing genomen wanneer de mate van globalisering in verschillende periodes met elkaar vergeleken wordt. Zulke vergelijkingen leiden dan vaak tot de conclusie dat er eigenlijk weinig nieuws onder de zon is, omdat handel en financiële stromen ook in de decennia voor de Eerste Wereldoorlog sterk geïnternationaliseerd waren.

Maar daarbij wordt over het hoofd gezien dat naast handel en financiële stromen nog een derde component in dergelijke vergelijkingen thuisheert, namelijk productie. Zoals Marx als eerste uiteenzette neemt kapitaal drie verschillende vormen aan: geldkapitaal, goederenkapitaal en productiekapitaal. Het kapitalistische productieproces kan opgevat worden als een gesloten circuit dat gesplitst kan worden in drie circuits: het circuit van goederenkapitaal, het circuit van geldkapitaal en het circuit van productiekapitaal. Ondernemingen kunnen zich specialiseren in één van deze circuits, maar er bestaan ook conglomeraten die op twee of alledrie de terreinen actief zijn.

Het belang van dit onderscheid is dat er geen reden is om aan te nemen dat alledrie de circuits, die elk hun eigen karakteristieken hebben, hetzelfde traject in de tijd zullen volgen. Historisch blijken de drie circuits ook ongelijkmatig te zijn geïnternationaliseerd. Hoewel de internationalisering van handel, financiën en productie lineair noch symmetrisch is, kunnen we ietwat schematiserend spreken van een toenemende mate van internationalisering van kapitaal in de tijd, door de historisch opeenvolgende internationalisering van goederenkapitaal, geldkapitaal en productiekapitaal. Als we met dit analytisch kader naar de reorganisatie van het kapitalisme kijken die na de 'gouden naorlogse jaren' op gang kwam, zien we dat voor het eerst in

de geschiedenis sprake is van de gelijktijdige internationalisering van handel, kapitaal én productie, die soms ook wel wordt aangeduid als de drie-eenheid van 'mondiale goederenmarkt', 'mondiaal casino', en 'mondiale lopende band'.

In de decennia voor de Eerste Wereldoorlog waren handel en kapitaalverkeer eveneens sterk geïnternationaliseerd (hoewel daar veel minder landen feitelijk bij betrokken waren dan nu), maar de toegenomen internationalisering van productie sinds het begin van de jaren tachtig voegt een nieuwe dimensie aan het hedendaagse kapitalisme toe. Een kwalitatief nieuw stadium van internationalisering is daarmee bereikt. Kapitaal heeft meer invloed dan ooit op nationale staten. Indien dat nodig wordt geacht voor de winstgevendheid, kunnen nu zowel handel, geldkapitaal als productiefaciliteiten verplaatst worden naar regionale of nationale eenheden met een meer kapitaalvriendelijk beleid. Of daar kan, vaak net zo effectief, mee gedreigd worden.

Daar komt bij dat, anders dan gedurende de 'gouden jaren' van het kapitalisme niet het, toen nog veel meer nationaal georganiseerde productiekapitaal dominant is, maar het financieel kapitaal, wat onder andere tot uiting komt in de fixatie op financiële normen en aandeelhouderswaarde. Deze dominantie van de financiële markten heeft belangrijke consequenties voor de manoeuvreer ruimte van nationale staten, want deze markten fungeren, zoals de Financial Times al eens opmerkte, feitelijk als politieagent, rechter én jury van de wereldeconomie.

Als gevolg van de financiële deregulering sinds de ineenstorting, begin jaren zeventig, van het internationale financi-

ële stelsel, dat aan het einde van de Tweede Wereldoorlog in Bretton Woods was opgezet, zijn de meeste transacties op valutamarkten nu speculatief en zijn wisselkoersen meer afhankelijk van kapitaalstromen dan van handelsstromen. De Franse econoom François Chesnais spreekt daarom van een 'geglobaliseerd accumulatieregime met financiële overheersing', dat meer beperkend is voor nationale staten en meer homogeniserend is dan het Fordistische accumulatieregime van na de Tweede Wereldoorlog.

Het openbreken van nationale markten sinds het midden van de jaren zeventig was uiteraard een voorwaarde voor deze veranderingen. Het nettoresultaat is dat de ruimte voor landen om zelf te bepalen in welke mate zij zich open willen stellen voor de wereldmarkt kleiner is geworden.

Eéndimensionale internationalisering

Ook in een andere dimensie vinden belangrijke ontwikkelingen plaats, die grote gevolgen hebben. De reikwijdte en schaal van het kapitalisme wordt vergroot door de concentratie van kapitaal (individuele kapitalen krijgen internationaal een steeds grotere omvang) en de centralisatie van kapitaal (de vergroting van de beschikkingsmacht over kapitaal door de samensmelting van bestaande kapitalen in internationale fusies en overnames).

Deze ontwikkeling is van grote betekenis, want absolute en relatieve omvang maken veel verschil voor de opties van bedrijven die betrokken zijn bij internationale handel, internationaal kapitaalverkeer en internationale productie en voor de druk die zij kunnen uitoefenen op lokale, regionale en nationale

Het Hofplein in Rotterdam, waar verschillende multinationals kantoor houden.

(Foto Marlijn Callenkamp)

gemeenschappen, overheden en belangengroepen. Immers, 60.000 multinationals die allemaal in twee of drie landen opereren en die een verwaarloosbare omvang hebben in verhouding tot het nationaal product van deze landen, kunnen minder gewicht in de schaal leggen dan een paarhonderd multinationale ondernemingen die geconcentreerd zijn in de meest dynamische sectoren van de wereldeconomie en die gezamenlijk goed zijn voor de helft van de mondiale goederenhandel. Dat laatste is de realiteit.

Institutionele veranderingen hebben de geschetste internationalisering van verschillende vormen van kapitaal ondersteund en verder mogelijk gemaakt. Het gewicht en de rol van internationale organisaties als het IMF en de WTO zijn dienovereenkomstig versterkt. Het grote probleem waar 'anders-globalisten' op wijzen, is dat initiatieven voor internationale regulering en internationaal bestuur de afgelopen twintig jaar eenzijdig gericht zijn op de verschillende vormen van kapitaal, terwijl geen sprake is van globalisering van sociale rechten, democratie en milieunormen. De invloed van bijvoorbeeld de Internationale Arbeidsorganisatie (ILO), die onder andere opkomt voor fatsoenlijk werk voor iedereen in de wereld, is nihiel vergeleken met die van het IMF of de WTO. In het licht van het bovenstaande is het dan ook niet verwonderlijk dat een van de meest in het oog springende gevolgen van de hedendaagse globalisering is dat de sociale verschillen tussen en binnen landen zijn toegenomen.

Waar het gemiddelde inkomen van de rijkste twintig procent van de wereldbevolking in 1960 dertig maal zo hoog was als dat van de armste twintig procent, was dit in 1995 opgelopen tot 82 maal zo veel. De secretaris-generaal van de UNCTAD rekende voor dat het gemiddelde inkomen in Afrika gedurende de laatste drie decennia gedaald is tot zeven procent van dat van de industriële landen en dat het gemiddelde inkomen in Latijns-Amerika van ruim een derde van het noordelijke niveau eind jaren zeventig is gedaald tot een kwart. Omdat de polarisatie tussen landen bovendien vergezeld is gegaan van toenemende ongelijkheid binnen landen is het volgens berekeningen van Oxfam onwaarschijnlijk dat zelfs de magere belofte van de rijke landen in 1995 gehaald wordt, om het aantal van 1,2

miljard allerarmsten in de wereld die van minder dan een dollar per dag moeten leven vóór 2015 te halveren. Die vrees is inmiddels bevestigd door de teleurstellende uitkomst van de internationale ontwikkelingsconferentie die in maart 2002 in Monterrey (Mexico) is georganiseerd. De daar aanwezige regeringsleiders en andere hoogwaardigheidsbekleders zorgden wel voor veel mooie woorden, maar zegden nog niet de helft toe van de vijftig miljard dollar per jaar die de voorbereidende commissie voor het halveren van het aantal allerarmsten minimaal nodig achtte.

De conclusie kan alleen maar zijn dat de toenemende liberalisering, deregulering, privatisering, flexibilisering en eendimensionale internationalisering die kenmerkend zijn voor het proces van economische globalisering dat sinds eind jaren zeventig is ingezet, niet hebben geleid tot het naar elkaar toe groeien van de zeer uiteenlopende ontwikkelingsniveaus waarop de landen in de wereld zich bevinden. Integendeel, de sociale verschillen tussen landen én binnen de meeste landen zijn sinds het midden van de jaren zeventig verder toegenomen.

Maar de pleitbezorgers van globalisering hebben ook gelijk: behalve verliezers kent de neoliberale globalisering ook winnaars, namelijk de topinkomens, de winsten en de nieuwe renteniers. Wereldbank-econoom Milanovic berekende dat in 1998 de rijkste één procent van de wereldbevolking evenveel verdiende als 57 procent van de wereldbevolking aan de onderkant van de inkomensladder. Ronduit pervers is de niet eerder vertoonde concentratie van vermogen in steeds minder handen die werd geregistreerd door het UNDP van de Verenigde Naties: "Nieuwe schattingen laten zien dat de rijkste 225 personen in de wereld nu een gecombineerd vermogen hebben van meer dan 1 biljoen dollar, hetgeen gelijk is aan het jaarlijks inkomen van de armste 47 procent van de wereldbevolking. (...) Schattingen geven aan dat de additionele kosten voor universele toegang tot basisonderwijs voor iedereen, elementaire gezondheidszorg voor iedereen, reproductieve zorg voor alle vrouwen, adequaat voedsel voor iedereen en veilig water en sanitaire voorzieningen voor iedereen ruwweg 40 miljard dollar per jaar kosten. Dit is minder dan 4 procent

van het gecombineerde vermogen van de 225 rijkste personen in de wereld." Geen wonder dus dat de protesten tegen de gevolgen van deze globalisering toenemen. De discrepantie tussen van gezeen de beschikbare rijkdommen in de wereld mogelijk is en wat feitelijk gebeurt, was namelijk nooit eerder zo groot. Deze tegenstelling is de achilleshiel van de hedendaagse globalisering, want een kapitalisme dat niet in staat is iedereen in gelijke mate te laten profiteren van de vruchten van haar succes, zal geconfronteerd worden met een toenemend gebrek aan legitimiteit. 'Anders-globalisten' (die in de pers vaak ten onrechte 'anti-globalisten' worden genoemd) komen terecht op voor alternatieven waarin basisvoorzieningen voor iedereen, democratie en het milieu centraal staan. Want zoals ruim 60.000 vertegenwoordigers van sociale bewegingen onlangs op een vijfdaagse bijeenkomst in Porto Alegre (Brazilië) benadrukten: 'Een andere wereld is mogelijk.'

Robert Went is econoom en als gast-onderzoeker verbonden aan de Faculteit Economische Wetenschappen en Econometrie (FEE) van de Universiteit van Amsterdam. Dit artikel is gebaseerd op het proefschrift waarop hij eind vorig jaar promoveerde. In augustus verschijnt van zijn dissertatie een handelseditie onder de titel 'The Enigma of Globalization' bij uitgeverij Routledge.

Literatuurselectie

- Chesnais, F. (1997) *La mondialisation du capital* (nouvelle édition augmentée). Parijs: Syros.
- Naert, P. en B. Coppieters (red.) (2000) *Globalisering: zegen en vloek*. Tiel: Lannoo.
- Oxfam (2000) *Growth with equity is good for the poor*, Oxfam Policy Papers.
- UNCTAD (2000) *World Investment Report 2000*. New York and Geneva: United Nations.
- UN (2001) *World Investment Report 2001*. New York and Geneva: United Nations.
- UNDP (1998) *Human Development Report 1998*. New York en Oxford: Oxford University Press.
- Went, R. (1996) *Grenzen aan de globalisering?* Amsterdam: Het Spinhuis.
- Went, R. (2002) *The Enigma of Globalization*. London en New York: Routledge (nog te verschijnen).